

Olga Stawczyk
Radomskie Towarzystwo Naukowe
o.stawczyk@o2.pl

Rodowód radomskich schodów żeliwno-stalowych w tabliczkach producenckich

Origin of steel and cast iron stairs from Radom
on the basis of the data from manufacturing labels

Problematyka detalu i elementów żeliwnych w architekturze i jej wyposażeniu stosunkowo od niedawna jest przedmiotem zainteresowań badaczy. Schody żeliwne i żeliwno-stalowe nie doczekały się kompleksowych opracowań, a Radom, z odnotowanym zasobem przeszło 200 takich konstrukcji, jest pod tym względem nie tylko najlepiej rozpoznany ośrodkiem w kraju, lecz prawdopodobnie także – najbogatszym. Przedmiotem niniejszego komunikatu są tabliczki producenckie dostarczające informacji o firmach radomskich (cztery rodzinne odlewnie) oraz zamiejscowych (cztery zakłady).

Radom, schody żeliwno-stalowe, XIX/XX w., przemysł, odlewnie, Bolesta, Osiński, Kindt, Doroczyński

The issues of the details and cast iron parts in architecture has been a subject of research for relatively short period of time. Steel and iron cast stairs haven't seen any comprehensive studies yet, and Radom, the most extensively researched place in Poland in that respect, with over 200 structures recorded, probably has the richest collection. The issues of the paper are manufacturer labels, bringing data from Radom industrial units (4 family businesses) and from other towns (4 units).

Radom, steel-cast iron stairs, 19th/20th c., industry, foundries, Bolesta, Osiński, Kindt, Doroczyński

Stosunkowo od niedawna zauważa się rosnące zainteresowanie detalem, czy inaczej – galanterią żeliwną występującą w przestrzeni miejskiej oraz na elewacjach i we wnętrzach budynków. Jest to również świeży obszar badań naukowych i opracowań o charakterze popularyzatorskim. Zawężając zakres tematyczny, należy podkreślić, że także historyczne schody metalowe nie doczekały się dotychczas bardziej kompleksowych opracowań, a nieliczne artykuły naukowe lub popularnonaukowe odnoszą się do pojedynczych konstrukcji schodów. Temat został nieco bardziej rozwinięty w stosunku do samej Warszawy, co jednak wciąż nie dało całościowego spojrzenia na występujący w stolicy zasób¹. Wstępny stan badań dotyczący schodów oraz problemy z materiałem do ewentualnej analizy porównawczej omówione zostały w moim artykule *Pierwsze spotkanie z radomskim żeliwem. Wstęp do problematyki zabytkoznawczej żeliwno-stalowych schodów w Radomiu*². Od tego czasu (początek 2022 r.) ukazały się ponadto artykuły Ł. Lewandowskiego, J. Kucharzewskiej i M. Pabich *Żeliwna klatka schodowa w XIX-wiecznym budynku więzienia przy ul. Piekary w Toruniu* („Wiadomości Konserwatorskie” 2021, nr 67, s. 115–128) oraz M. Pszczołkowskiego *Toruńska kamienica czynszowa w latach 1850–1914* (Toruń 2021), w którym w omawianym budynku wyszczególniono schody z balustradami metalowymi. Autor tej publikacji szacuje, że w Toruniu może występować od 30 do (maksymalnie) 50 żeliwnych lub żeliwno-stalowych schodów³.

Prezentowane w pojedynczych artykułach popularnonaukowych i na konferencjach informacje o radomskich schodach z przełomu wieków opierają się w dużej mierze na materiale gromadzonym od 2015 r. w ramach inicjatywy *Katalog Zabytkowej Architektury Radomia* (KZAR), którym objęto przeszło 270 kamienic. W 2022 i 2023 r. temat został rozszerzony o zagadnienia dotyczące producentów, co w efekcie składa się na obraz ośrodka, w którym badania nad tego typu zabytkami przyjęły najszerszy zakres⁴.

¹ Problematyka poruszona została przez A. Tołysz w opracowaniu *Katalog detalu architektonicznego – detal metalowy od końca XIX w. do l. 30. XX w.* oraz w szeregu artykułów J. Roguskiej i przekrojowym opracowaniu *Dziedzictwo na nowo odkrywane. Detal architektoniczny 1850–1939*, red. J. Roguska, Warszawa 2014.

² O. Stawczyk, *Pierwsze spotkanie z radomskim żeliwem. Wstęp do problematyki zabytkoznawczej żeliwno-stalowych schodów w Radomiu*, „Arte Fakty. Muzeum Portret Własny” 2021, r. 1, s. 104–115.

³ Autor podkreślił, że schody nie były głównym tematem jego opracowania. Za udostępnienie tych informacji serdecznie dziękuje.

⁴ Niniejszy komunikat stanowi wybór zagadnień prezentowanych przez autorki w ramach konferencji naukowej „Przemysł między Wisłą a Pilicą w XIX i XX wieku – dzieje i dziedzictwo”. Kwerendę w Archiwum Państwowym w Radomiu, na której oparto datację poszczególnych budynków i działalności lokalnych firm, przeprowadziła D. Kitlas-Gawin. Analizy tabliczek i schodów (opartych na materiale KZAR), opracowania oraz redakcji tekstu dokonała O. Stawczyk.

Dotychczas potwierdzono występowanie w Radomiu przeszło 200 sztuk schodów o żeliwno-stalowej konstrukcji, produkowanych najprawdopodobniej od lat 60.-70. XIX w., nawet do 1931 r., ze szczytem popularności w latach 80.-90. XIX stulecia. Wyszczególniono charakterystyczne dla tej grupy układy, rozwiązania konstrukcyjne oraz asortyment stosowanych wzorów. Na tej podstawie ustalono, że występują w stosunkowo prostym układzie – dwubiegowym powrotnym z podestem. Konstrukcje składają się z elementów żeliwnych, jak i stalowych, łączonych ze sobą w różnych konfiguracjach i zabezpieczane są w większości (w 83%) przez balustrady żeliwne w formie tralek mocowanych bezpośrednio do drewnianych stopni. W jedenastu konstrukcjach zastosowano odmienny sposób montażu tralek, gdzie przymocowane zostały bezpośrednio do policzka (nie zaś „postawione” na drewnianych stopniach). Podstopnice, zarówno żeliwne, jak i stalowe, występują w podobnych proporcjach, z nieznaczną przewagą tych pierwszych. Policzki (w parze tworzące ramę konstrukcyjną), zarówno żeliwne, stalowe i żeliwno-stalowe, operują około dziesięcioma rodzajami dekoracji. To właśnie zwykle na policzku zewnętrznym pierwszego biegu umieszczano sygnaturę producenta, inaczej zwaną tabliczką producentką lub znamieniem producentkim. Stanowią one bezpośrednie źródło wiedzy o producentach i zakresie produkcji poszczególnych zakładów, co ma szczególną wartość, gdyż materiały reklamowe z epoki rzadko informują o asortymencie w postaci schodów, lub traktują je jako wyroby poboczne czy dodatkowe.

Wśród analizowanych konstrukcji, przeszło $\frac{1}{3}$ z nich została wyposażona w takie oznaczenia. Tabliczki zostały odnotowane przy 69 na 201 analizowanych konstrukcji; przy sześciu tabliczki zostały rozkradzione. Dwanaście ich rodzajów odsyła do ośmiu firm, z czego połowa to producenci spoza miasta. Ich wyroby stanowią jednak mniejszość (zaledwie siedem tabliczek).

Najwięcej sygnowanych konstrukcji, tj. 20 sztuk, pochodzi z zakładu założonego w 1895 r.⁵ przez Kwiryna Bolestę. Występują one m.in. w kamienicach przy ul. 25 Czerwca 51 (1899 r. – na podstawie daty w kartuszu elewacji frontowej) czy w dawnej willi przy ul. Kelles-Krauza 32 (1905 r.)⁶. Schody od Bolesty występują pod dziesięcioma różnymi adresami.

---

⁵ „Słowo” 28 III 1929, R. 8, nr 73, s. 2.

⁶ O. Stawczyk, *Bliskie spotkanie z radomskim żelwem – na przykładzie schodów żeliwno-stalowych w rezydencji przy ul. K. Kelles-Krauza 32 w Radomiu*, „Renowacje i Zabytki” 2022, nr 2, s. 62–71.

W osiemnastu klatkach schodowych występują schody z rodzinnego zakładu Osińskich, założonego przez protoplastę – Józefa już w roku 1865⁷. Co ciekawe, zakład posługiwał się dwoma podpisami swych wyrobów. OSIŃSKI / W RADOMIU widnieje tylko na trzech konstrukcjach, z czego jedna znajduje się w budynku frontowym położonym przy ul. Żeromskiego 27 (1880 r.⁸). Bardziej rozbudowana wersja znamienia z napisem FABRYKA MACHIN / J. OSIŃSKI i SYN występuje w piętnastu obiektach, głównie – w kamienicach czynszowych (np. przy ul. Curie-Skłodowskiej 8, wybudowanej przed 1889 r.⁹). Odnaleźć je można także w reprezentacyjnym gmachu Kasy Przemysłowców Radomskich z roku 1897¹⁰.

Najwcześniej datowany z omawianych zakładów założony został przez Ludolfa Kindta w 1859 r.¹¹ przy ul. Staromiejskiej 8/12. W schody jego produkcji wyposażonych jest piętnaście kamienic, w tym tzw. Dom Brandta¹², położony przy ul. Piłsudskiego 9, wzniesiony najprawdopodobniej w latach 90. XIX w.

Tabliczki producenckie ujawniły istnienie wcześniej nieopisywanego zakładu założonego przez Antoniego Dorożyńskiego w roku 1879¹³. W schody jego produkcji wyposażonych jest zaledwie siedem klatek schodowych reprezentujących skromniejsze budownictwo, tj. oficyny (np. ul. Curie-Skłodowskiej 3) czy budynki lokalizowane na peryferiach ówczesnego Radomia (np. przy ul. Kwiatkowskiego 3, Nowogrodzkiej 19).

Radomskie znamiona producenckie niosą ze sobą informacje dotyczące nie tylko lokalnego przemysłu. W śródmiejskich kamienicach znajdziemy także, mniej liczne, wyroby zamiejscowe.

Z Kamiennej (obecnie Skarżyska-Kamiennej) do Radomia przybyły co najmniej dwie żeliwne konstrukcje wykonane w odlewni Jana Witwickego, stanowiącej na przełomie XIX i XX w. jeden z większych zakładów odlewniczo-emalierskich w kraju¹⁴. Jest to tym bardziej istotne, gdyż nie ma informacji o występowaniu schodów żeliwno-stalowych na terenie samego Skarżyska¹⁵.

⁷ *Kalendarz adresowy rzemieślników chrześcijan w Radomiu na rok przestępny 1904*, Radom 1903, s. 21.

⁸ APR, Hipoteka miejska miasta Radomia (dalej: HmR), sygn. 22.

⁹ APR, HmR, sygn. 86–87.

¹⁰ hnwu2l.webwave.dev/Pilsudskiego_15 [dostęp 12 II 2023 r.].

¹¹ *Kalendarz adresowy rzemieślników...*, *op. cit.*, s. 36.

¹² hnwu2l.webwave.dev/Pilsudskiego_9 [dostęp 12 II 2023 r.].

¹³ APR, HmR, sygn. 188–189.

¹⁴ T. i Z. Sabatowie, *Żeliwne zabytki na cmentarzach kieleckich*, Kielce 2019, s. 29.

¹⁵ Na podstawie informacji przekazanych przez M. Medyńskiego z Polskiego Towarzystwa Historycznego Oddział w Skarżysku-Kamiennej – za co serdecznie dziękuję.

Zakłady	Liczba tabliczek	Producent - Treść tabliczki*	Przykładowe konstrukcje
LOKALNE	20	K. BOLESTA /RADOM	25 Czerwca 51 Kelles-Krauza 32
	15	FABRYKA MACHIN /J. OSIŃSKI i syn	Curie-Skłodowskiej 8 Piłsudskiego 15
		OSIŃSKI /W RADOMIU	Żeromskiego 27
	15	FABRYKA MACHIN /L. KINDT /w RADOMIU	Piłsudskiego 9
	7	A. Dorożyński / Radom	Kwiatkowskiego 3
ZAMIEJSCOWE	2	Kamienna	Curie-Skłodowskiej 15
	1	Bliżyn	Żeromskiego 62
	1	Fabryka Bliżyn	Malczewskiego 09
	3	ZAKŁADY GÓRNICZE "BLIŻYN" /WŁ. AMBROŻEWICZ /ZARZĄD W WARSZAWIE - 1910 R	Sienkiewicza 28
		1	ODLEWNIA WŁ. AMBROŻEWICZ / WARSZAWA - KOLEJOWA 56 – BLIŻYN
1	ZAKŁADY MECHANICZNE /KRUSZYŃSKI i SZULTZ / w SOSNOWCU	Piłsudskiego 12 (ob. Miejska Biblioteka Publiczna)	
69 znamion na 201 przeanalizowanych schodów (stan na 30 IV 2023).			

W dwóch radomskich kamienicach znajdują się także pozostałości po bliżyńskiej odlewni¹⁶, pozostającej od 1889 r. w rękach hrabiego Broel-Platera¹⁷. Z informacji zawartych w nielicznej literaturze wiadomo, że po zamknięciu odlewni w 1910 r. wykorzystywane formy przejęte zostały przez dzierżawców dóbr bliżyńskich oraz zakładów w Kamiennej, Koń-

¹⁶ Sygnowane BLIŻYN oraz FABRYKA / BLIŻYN.

¹⁷ konskie.org.pl/2012/05/29/ludwik-kazimierz-broel-plater-zywot-czlowieka-niezwyklego [dostęp 12 II 2023 r.].

skich¹⁸ i Stąporkowie¹⁹. Możemy tę listę rozszerzyć także o warszawską firmę należącą do Władysława Ambrożewicza, dzięki trzem żeliwnym tablicom na podestach radomskich schodów z napisem: ZAKŁADY GÓRNICZE „BLIŻYN” / WŁ. AMBROŻEWICZ / ZARZĄD W WARSZAWIE - 1910 R. w kamienicy przy ul. Sienkiewicza. Z kolei w jednym z budynków poprzemysłowych przy ul. Fabrycznej 7 jedna z podstopnic głosi: ODLEWNIA WŁ. AMBROŻEWICZ / WARSZAWA – KOLEJOWA 56 – BLIŻYN. Wyjaśnienia wymagają okoliczności i zakres przejęcia tradycji bliżyńskich przez Ambrożewicza.

Ostatni, pojedynczy przykład tabliczki producenckiej zdobi schody w dawnej willi Włodzimierza Kulczyckiego²⁰, obecnej siedzibie Miejskiej Biblioteki Publicznej. Ich policzek wyposażono w napis ZAKŁADY MECHANICZNE / KRUSZYŃSKI i SZULTZ / w SOSNOWCU, których dorobek nie został opracowany.

Tym sposobem materialne pozostałości dawnego przemysłu dostarczają nieznaną dotąd informacji o historii poszczególnych firm, której działalności są owocem, jak i stanowią przyczynek do historii miejscowego przemysłu. Łącząc przeszłość z teraźniejszością, pomagają wyznaczyć dalsze kierunki badań na skalę ponadregionalną.

Olga Stawczyk – absolwentka Ogólnokształcącej Szkoły Sztuk Pięknych w Radomiu oraz kierunku Ochrona Dóbr Kultury (specjalizacja: konserwatorstwo) na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. W 2014 r. otrzymała wyróżnienie za pracę magisterską o problematyce konserwatorskiej dworu w podiżeckich Krzyżanowicach (pod kierunkiem dr Bożeny Zimnowody-Krajewskiej). Od 2014 r. pracownik radomskiej Delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie. Członkini Radomskiej Inicjatywy Pocztkówkowej, inicjatorka i współzałożycielka Katalogu Zabytkowej Architektury Radomia (ze szczególnym uміłowaniem żeliwnego detalu i schodów metalowych).

---

¹⁸ D. Rutkowska-Siuda, *Wzornictwo przemysłowe zakładów odlewniczych z terenu powiatu koneckiego od lat 70. XIX wieku do 1939 roku*, „*TechneTexnh*” 2022, nr 10, s. 135–159.

¹⁹ T., Z. Sabatowie, *op. cit.*

²⁰ hnwu2l.webwave.dev/artykuly-r-m%2C-biblioteka [dostęp 12 II 2023 r.].

Literatura

Kalendarz adresowy rzemieślników chrześcijan w Radomiu na rok przestępny 1904, Radom 1903.

Dziedzictwo na nowo odkrywane. Detal architektoniczny 1850–1939, red. J. Roguska, Warszawa 2014.

Lewandowski Ł., Kucharzewska J., Pabich M., *Żeliwna klatka schodowa w XIX-wiecznym budynku więzienia przy ul. Piekary w Toruniu*, [w:] „Wiadomości Konserwatorskie” 2021, nr 67, s. 115–128.

Pszczółkowski M., *Toruńska kamienica czynszowa w latach 1850–1914*, Toruń 2021.

Rutkowska-Siuda D., *Wzornictwo przemysłowe zakładów odlewniczych z terenu powiatu koneckiego od lat 70. XIX wieku do 1939 roku*, „TechnoText” 2022, nr 10, s. 135–159.

Sabatowie T., Z., *Żeliwne zabytki na cmentarzach kieleckich*, Kielce 2019.

Stawczyk O., *Bliskie spotkanie z radomskim żeliwem – na przykładzie schodów żeliwno-stalowych w rezydencji przy ul. K. Kelles-Krauza 32 w Radomiu*, „Renowacje i Zabytki”, 2022, nr 2, s. 62–71.

Stawczyk O., *Pierwsze spotkanie z radomskim żeliwem. Wstęp do problematyki zabytkoznawczej żeliwno-stalowych schodów w Radomiu*, „Arte Fakty. Muzeum Portret Własny” 2021, R. 1, s. 104–115.

Tołysz A., *Katalog detalu architektonicznego – detal metalowy od końca XIX w. do l. 30. XX w.*, nie wydany drukiem (plik dostępny w siedzibie Biura Stołecznego Konserwatora Zabytków).